

Klimaatverandering als motor voor een vernieuwd kusttoerisme? Potenties van een gecompartmenteerde kuststrook voor het kusttoerisme

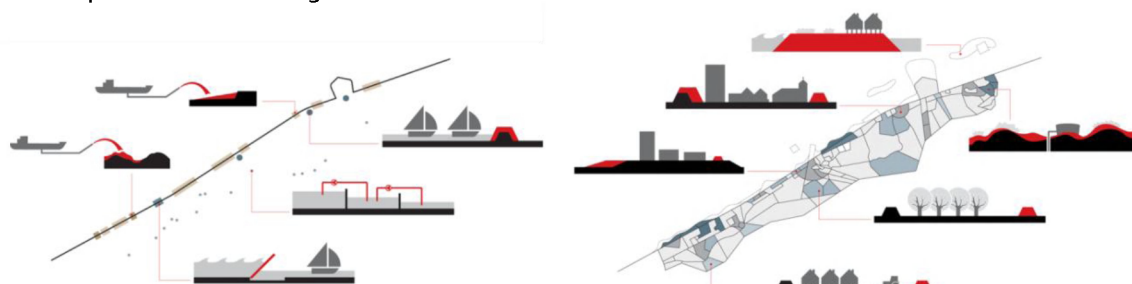
De Waegemaeker Jeroen

Artesis Hogeschool Antwerpen
Departement Ontwerpwetenschappen
E-mail: jeroen.dewaegemaeker@gmail.com

De ingezonden masterproef is niet mijn eerste onderzoek op de Vlaamse kust. Drie jaar geleden studeerde ik af als ingenieur-architect aan de KULeuven met een thesis getiteld; *'infrastructuurbundel en kustlandschappen: resoneren, interfereren, tekenen'*. In deze masterproef, begeleid door prof. Bruno De Meulder en Maarten Van Acker, werd de kust benaderd als infrastructuurproject. Het uitgangspunt was om enkele strategische projectvoorstellen voor de kusttram en Koninklijke Baan te formuleren met het kustlandschap als tool en doel. Het was toen dat de kustverdediging voor het eerst mijn interesse wekte. Dat jaar werd het Masterplan Kustveiligheid – in feite een eerste klimaatadaptatieplan voor onze Belgische kust – voorgesteld. De zeedijk werd onderdeel van de thesis, ik slaagde en begon mijn studies stedenbouw en ruimtelijke planning aan de Artesis Hogeschool Antwerpen.

Ondertussen liep in Vlaanderen reeds een strategische basisonderzoek genaamd CcASPAR. CcASPAR is een acroniem voor *climate change and changes in spatial structures research project*. Dit interdisciplinair en interuniversitair project, gefinancierd door het IWT, onderzoekt de gevolgen van de klimaatverandering op de Vlaamse ruimtelijke structuur (meer info hierover vindt u op de website www.ccaspar.ugent.be terug). Werkpakket 5 zoomt daarbij in op twee casestudies; Kempen en kust. Via ontwerpend onderzoek wordt de complexiteit van de klimaatproblematiek in beide streken bestudeerd en worden (alternatieve) adaptatiemaatregelen verkend. Ik had het geluk om aan het ontwerpend onderzoek voor de kust, een samenwerking tussen Hogeschool Gent afdeling landschapsarchitectuur en Universiteit Gent afdeling Mobiliteit en Ruimtelijke Planning, te mogen meewerken.

Gezien de ruimtelijke verscheidenheid in klimaatsimpacten en kwetsbaarheid voor de klimaatverandering, is het ontwerpend onderzoek naar de kust opgedeeld in drie gevalstudies: IJzervlakte, kuststrook en Vlakte van de Raan. In de IJzervallei wordt landschap(s)planning) ingezet als instrument voor een integraal waterbeheer van het rivierbekken en de polders. De gevalstudie Vlakte van de Raan zoekt potenties in zee en probeert het huidige debat omtrent de aanleg van eilanden open te trekken. De kuststrook is de zone tussen kustlijn en snelwegen E40 en A10. Het gebied vormt de interface tussen zee en land en wordt aan een veelvoud van klimaatseffecten – overstromingen vanuit zee, overstromingen vanuit het achterland, verzilting,...- blootgesteld. De overheid is voor deze zone alvast in actie geschoten. De Afdeling Kust stelde het Masterplan Kustveiligheid op om huidige veiligheidsniveaus (althans voor wat betreft kustverdediging) tot in 2050 te garanderen. Het CcASPAR project plaatst enkele kritische kanttekeningen bij de vooropgestelde maatregelen en stelt een nieuwe strategie, het zogenaamde compartimenteren, voor. Ter informatie is in dit inschrijvingsdossier een artikel over het compartimenteren bijgevoegd. Hier vindt u de kritische bemerkingen op het Masterplan Kustveiligheid en de basisgedachtes achter het compartimenteren terug.

Huidige kustverdediging; hold-the-line

CcASPAR-project; compartimenteren

De compartimenteringsstrategie kan kortweg samengevat worden als een 'downscaling' van de klimaatproblematiek. Want hoewel de klimaatverandering een mondiaal gegeven is, hangt de precieze impact steeds samen met zowel het fysisch systeem als het ruimtegebruik. Willen we

lokaal technologische en ruimtelijke maatregelen in balans brengen, dan moeten we deze verscheidenheid kennen. Binnen het CcASPAR onderzoek gebeurde deze inschatting aan de hand van GIS-analyses. Voor diverse sectoren werd met de beschikbare GIS-data en inschatting gemaakt van de kwetsbaarheid en de waardering van het ruimtegebruik in elk compartiment. Een GIS-matige inschatting maken van toerisme en recreatie was niet mogelijk. Deze sector beschikt zelf (voorlopig) niet over GIS-data en analyses. Een studie maken van toerisme en recreatie op basis van andere datasets, bijvoorbeeld de natuur- en landschapswaarde, bleek te complex. Ook kwalitatieve studies naar de ruimtelijke verscheidenheid zijn (quasi) onbestaande. Het luik toerisme en recreatie zijn daarom in de analyses voor CcASPAR eerder dun uitgevallen.

Daarom besloot ik mijn masterproef – ik combineerde het CcASPAR onderzoek met mijn laatste jaar studeren - in te zetten om dit onderdeel verder uit te werken. Basisvragen voor de thesis zijn; ‘Waarom is het kusttoerisme een belangrijk aspect binnen de klimaatadaptatie?’, ‘Hoe wordt onze huidige kust beleefd en gewaardeerd?’, ‘Hoe verscheiden is het Belgische kusttoerisme?’ en ‘Kan de compartimenteringsstrategie de toeristische ontwikkelingen een kwaliteitsvolle impuls geven?’.

Deze focus op kusttoerisme gaf mij de vrijheid om op de eerste vraag een haarfijn antwoord te bieden. In discussies met andere planners en ontwerpers ervaar ik vaak een misprijzen voor de Vlaamse kust. Het is ongetwijfeld een fascinerend gebied maar velen willen het toerisme er anders; een duurzame kust, een vernieuwde en landschappelijkere aanpak, enzomeer. Onder meer de Vlaams Bouwmeester roept op tot een breed debat over de kust. Voor elk van deze ideeën valt uiteraard iets te zeggen maar waarom zouden we eigenlijk iets veranderen? De economische motor sputtert niet; toeristen blijven in grote getale afzakken naar de Belgische kust. Waarom dan zo'n ingrijpende plannen formuleren en doorvoeren?

op basis van gegevens EUROSION

Klimaatverandering biedt een antwoord. Als we vandaag niet ageren, zijn we morgen erg kwetsbaar voor de opwarming van de aarde. Dit geldt voor de lokale bewoner, de havenarbeider, de plaatselijke boer EN voor de toerist. Die laatste is trouwens extra kwetsbaar voor de klimaatsimpacten (zie hoofdstuk 1). Toeristen wonen met zicht op zee maar ze zijn ook de eerste slachtoffers van een (super)storm. Bovendien is toerisme in belangrijke mate verantwoordelijk voor de huidige kwetsbaarheid (zie hoofdstuk 2). Met het toerisme als motor is de natuurlijke zeewering – de duinengordel- vervangen door een zeedijk; van brede interface naar scherpe grens tussen zee en land. De natuurlijke capaciteit om ons aan het veranderde klimaat aan te passen, gebruikmakend van de landschappelijke dynamieken, is zo in belangrijke mate uitgeschakeld. En onder druk van het toerisme is onze blootstelling spectaculair gegroeid. Vanuit twee badplaatsen hebben toeristische ontwikkelingen zich overheen 67 km kuststrook uitgespreid. Waar vroeger slechts enkele duinboeren en vissers leefden, ontwikkelde zich de Atlantic Wall. Een lijnstad waar meer dan 200.000 inwoners wonen en die in de zomer 300.000 toeristen en 250.000 dagjestoeristen aantrekt. Een harde kust die – veel meer dan onze buurregio's - verstedelijkt is net omwille van het kusttoerisme (zie figuur links).

Beleid voor het kusttoerisme en de klimaatverandering (waaronder kustverdediging) zijn bijgevolg tot elkaar veroordeeld. Elk plan in het licht van klimaatadaptatie zal een effect hebben op de toeristische ontwikkeling en vice versa. In een goed plan vormen beide aspecten twee handen op één buik. Hierin ligt volgens mij een belangrijke taak weggelegd voor de ruimtelijke planning. Is het streven naar win-winsituaties niet een kenmerk van ruimtelijke planning? Een éézijdig beleid zal geenszins erg vruchtvol zijn. Denken we maar aan het Masterplan Kustveiligheid dat vooral wenst aan te tonen dat de invloed op het toerisme beperkt zal zijn. Een strategie waar men zich grote vragen bij kan stellen, vooral op langere termijn.

Hoofdstuk 3 introduceert het compartimenteren in het verhaal. Op deze strategie zal ik in deze leeswijzer niet dieper op ingaan. Ik vermoed dat de tactiek in het bijgevoegde A-plus artikel kort maar afdoende wordt uitgelegd. In feite maakt dit hoofdstuk geen deel uit van mijn masterproef maar is het een (eerste) neerschrijven van het CcASPAR-onderzoek. Ik heb getwijfeld om dit onderdeel niet mee in te zenden voor de

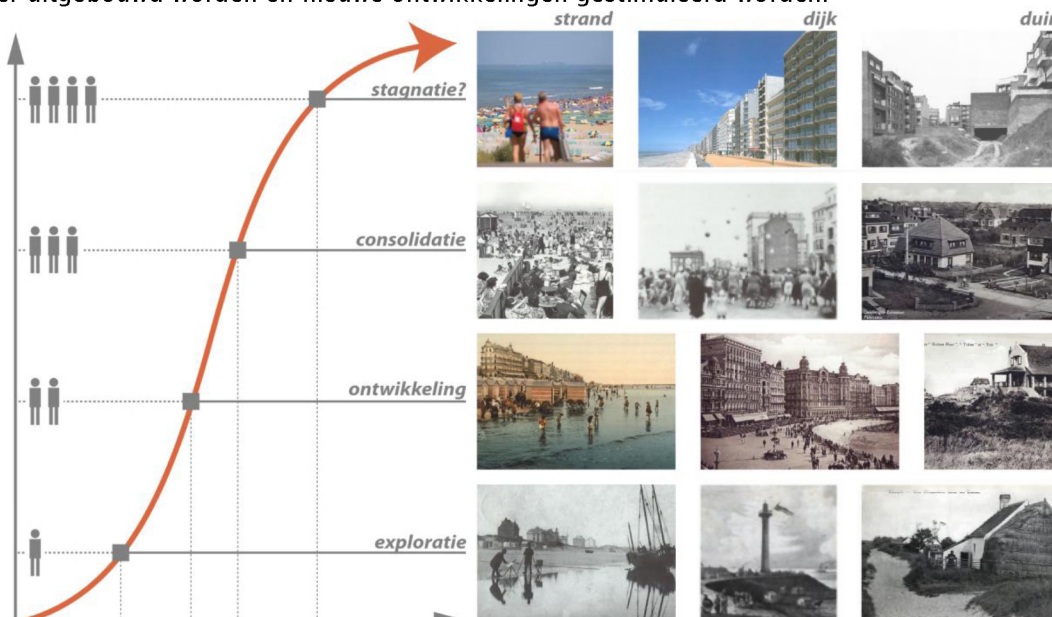
aanmoedigingsprijs maar omwille van de leesbaarheid en de volledigheid heb ik het toch in dit dossier opgenomen.

Nu we weten waarom we vanuit ruimtelijke planning op de kust en het kusttoerisme moeten ingrijpen, is het noodzakelijk om de huidige ontwikkelingen tegen het licht te houden. Wat is nu precies de kernwaarde van de Vlaamse kust en waar loopt het mis? Hoofdstuk 4 schetst daartoe de historische evolutie van onze kust. Het is een verhaal dat reeds vaker is verteld. In deze masterproef wordt de geschiedenis gestructureerd aan de hand van drie strategische ruimtes: strand, duin en dijk. Het zijn drie zones die elk een rol spelen in de kustverdediging en die reeds vanaf het prille begin een sterk toeristisch en recreatief (mede)gebruik kennen.

Deze studie van de geschiedenis toont een zekere continuïteit aan. De hedendaagse toerist verschilt weinig van zijn voorgangers. Net als de burgerij uit de negentiende eeuw en de hogere arbeidersklasse van het interbellum, flaneert de moderne bezoeker over de dijk, (zonne)baadt hij op het strand en speelt hij in de duinen. Het zijn sterke belevingen die ook nieuwe ontwerpen en ontwerpend onderzoeken inspireren. Na twee jaar onderzoek op de Belgische kust heb ik heel wat schetsen en plannen verzameld en in vele ontwerpen komen de eerste kernwaarden en -belevingen van de kust terug. De oude postkaarten lijken de moderne ontwerpers te inspireren. Het is deze verzameling aan beelden, zowel historische en hedendaagse foto's als ontwerpschetsen, die de kern van de onze kust visualiseren.

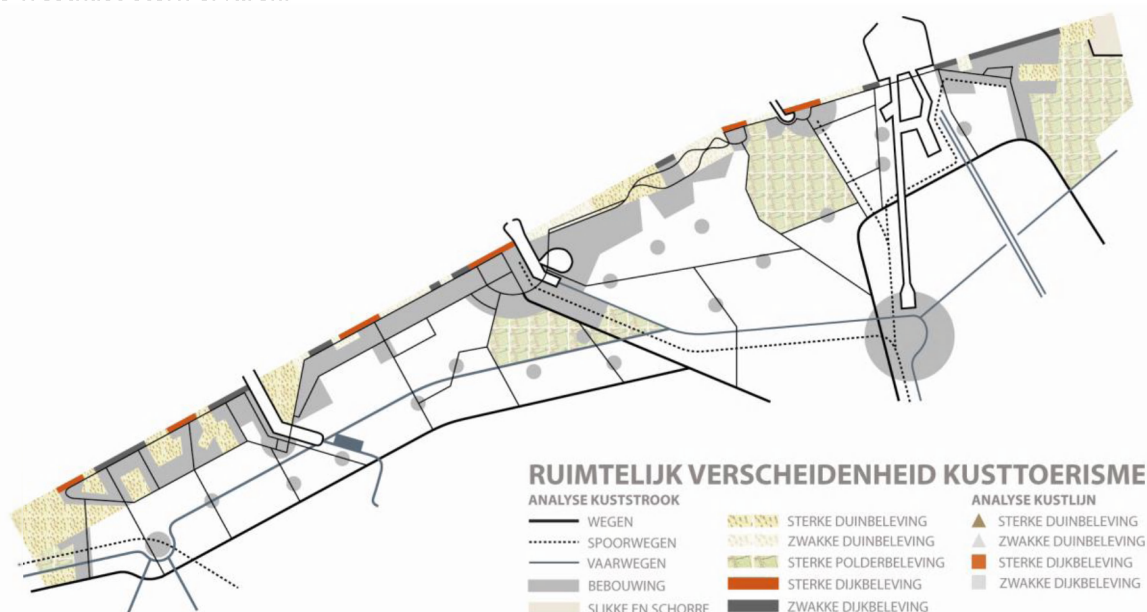
In hoofdstuk 5 wordt deze evolutie in een internationaal perspectief gezet. De introductie van het concept levenscyclus is een poging om het belang van ruimtelijke planning in de ontwikkeling van toeristische streken te duiden. De levenscyclus beschrijft een standaardverloop voor een toeristische streek; 1) een exploratiefase, 2) een ontwikkelingsfase, 3) een consolidatiefase, 4) een stagnatiefase en 5) de - onvermijdelijke? - afkalving. De toepasbaarheid van dit concept op de Vlaamse kuststreek is betwistbaar. Onder meer de nabijheid, het hoge aantal tweede verblijven en de pensioenmigratie maakt onze kust uniek? De evolutie zoals ze door de levenscyclus wordt beschreven is bovendien te sterk vereenvoudigd. Ze maakt geen onderscheid tussen de verschillende marktsegmenten zoals korte en lange vakanties, dagjestoeristen en types overnachtingen.

Over de introductie van het concept levenscyclus is aardig gediscussieerd op de thesispresentatie. Dat was ook één van mijn aanvankelijke doelen als student; een debat uitlokken over het toerisme aan de kust. Voor zoverre dat uiteraard mogelijk is binnen een masterproef. Het levenscyclusconcept vormt in de masterproef niet alleen een aanleiding om de huidige ontwikkelingen kritisch te benaderen. Het begrip introduceert ook de rol van ruimtelijke planning in toerisme. Eens we het standaardpatroon kennen, kunnen we hierop anticiperen; ruimtelijke planning als strategie om stagnatie en terugval te voorkomen. Als uitgeleide wordt hierbij op de beleidsplannen vanuit toerisme ingegaan. Westtoer, het verzelfstandigd provinciebedrijf voor toerisme, wijst op de nood aan een gebalanceerde aanpak; een strategie waarbij sterke punten verder uitgebouwd worden en nieuwe ontwikkelingen gestimuleerd worden.

Evolutie van het Belgische kusttoerisme volgens het concept levenscyclus en de impact ervan op strand, dijk en duin.

Kan het compartimenteren een dergelijke gedifferentieerde aanpak bewerkstelligen? Hoofdstuk 6 tracht deze vraag te beantwoorden via ontwerpend onderzoek. Daartoe wordt eerst de huidige ruimtelijke verscheidenheid van het kusttoerisme onderzocht. Het oorspronkelijke doel was om de waarde van de kustbeleving te achterhalen door het opstellen van een kaartenatlas. Het karteren van relevante elementen om de streek in de vingers te krijgen. Maar het toerisme bleek –letterlijk- te complex om in kaartlagen te vatten. De ontwerpvaardigheden werden daarom ingezet op zoek naar een andere leesbare representatie. De kennis uit de literatuur- en ontwerpanalyses werden samengebracht in diagrammen. Per badplaats, duingebied en samenhangend poldergeheel werd zo'n diagram opgesteld om de waarde van kustbeleving te visualiseren. Zoals elke ontwerpschets staan ook deze diagrammen open voor discussie. Welke aspecten nemen we op en welk gewicht krijgen ze? De juiste opmaak van deze diagrammen vraagt om uitgebreid onderzoek waarbij ook het brede publiek en bevoorrechte actoren worden betrokken. Deze masterproef is een eerste test. Met behulp van de resultaten werd dan alsnog een kaart voor de ruimtelijke verscheidenheid van het kusttoerisme opgesteld. Deze samenvattende figuur toont alvast dat gebieden met een sterke dijk- en polderbeleving erg verspreid voorkomen. De duinen daarentegen worden voornamelijk aan de Westkust sterk ervaren.

Kaartfiguur – ruimtelijke verscheidenheid van het Belgische kusttoerisme.

Tot slot zoekt de masterproef - bij wijze van eerste vingeroefening- naar lokale synergieën tussen klimaatadaptatie en toeristische ontplooiing. Allereerst wordt nagedacht hoe bestaande systemen (dijk, duinen en polders) verder kunnen worden uitgebouwd. De ontwikkeling van een getrapte dijk bijvoorbeeld verdedigt de kustlijn tegen steeds hogere golven terwijl het ook een impuls geeft aan het toeristisch en recreatief medegebruik. Daarna werden ook enkele eerste alternatieve concepten opgesteld: Atlantic Wal(l), waterlandschap, inlaatpolder, waterduinen en dijkpark. Het zijn ideeën die reeds in andere ontwerpende onderzoeken werden bestudeerd en waar de klimaatsimpacten en de fysieke dynamieken een plaats krijgen in de verdere ontwikkeling. Zo stapte het concept Atlantic Wal(l) af van de klassieke onovertopbare dijk. In plaats daarvan geeft ze deze (occasionele) overstromingen vanuit zee een plaats en bereidt ze het ruimtegebruik hierop voor.

Alternatieve concepten van rechts naar links; Atlantic Wal(l), waterlandschap, inlaatpolder, waterduinen, dijkpark.

Vervolgens werd de kennis vanuit het CcASPAR project (met name 'Waar doen welke klimaatproblemen zich voor?' en 'Waar zijn er kansen om deze impacten ruimte te geven?') en de kennis binnen deze masterproef ('Waar kent de huidige toeristische beleving een sterke waardering?') samengebracht. Voor elke badplaats, duingebied en polder aan de kust werd nagegaan of de klassieke en alternatieve concepten een antwoord bieden. Deze analyse toont alvast aan dat omwille van de grote verscheidenheid in zowel klimaatproblemen als kusttoerisme er steeds andere scenario's favorabel zijn. Er is niet één concept dat domineert maar allemaal vinden ze - in meerdere en mindere mate - een toepassing aan de Vlaamse kust. Het idee van één zaligmakende kustverdediging en bijhorend type kusttoerisme kan en moet verlaten worden. Maar maakt dit planning op schaal van de gehele kuststreek overbodig? Het ontwerp onderzoek wijst alvast op het belang van het (nieuwe) dijkenpatroon. Mits aandacht voor de samenhang en leesbaarheid kunnen deze infrastructuur uitgroeien tot een bindend recreatief netwerk. Een link tussen alle verschillende compartimenten die ervoor zorgt dat de Vlaamse kuststreek één toeristische streek blijft.

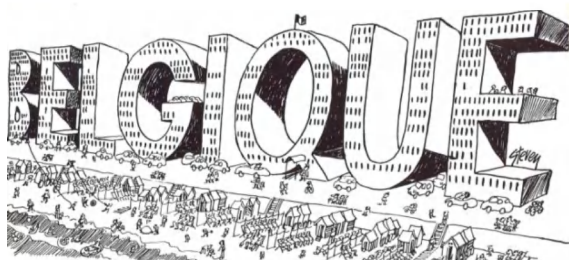
Collage – gecompartmenteerde kust bij stormen.

Collage – recreatief medegebruik van de dijken.

De thesis trekt tot slot een aantal algemene besluiten. Allereerst maakt de probleemstelling duidelijk dat kusttoerisme en klimaatadaptatie vragen om één integrale benadering. Geen enkel adaptatieplan voor de kust zal slagen als het niet op de verdere ontplooiing van het kusttoerisme ingaat en vice versa. Verder toont de thesis aan dat de beleving van de Belgische kust verscheidener is dan we vaak aannemen. Er zijn wel degelijk verschillen langsheen de 67 kilometer lange kustlijn en we zullen deze verschillen bovendien goed in de vingers moeten krijgen. Enkel zo kunnen we zoeken naar de plaatselijk beste adaptatiestrategie. Niet één standaardmaatregel maar een breed scala aan mogelijkheden is nodig. Enkel zo brengen we een einde aan de continue lijnstad. Gedaan met de Atlantic Wall en weg met de huidige kustlijn! Laten we waardevolle elementen recupereren en plaats maken voor nieuwe ontwikkelingen. De kust als compositie duinen, polders, badplaatsen, waterlandschappen, duinwijken, inlaatpolders, slikken, schorren, vakantiedorpen,...

Het mag duidelijk zijn dat ik de kuststreek een warm hart toedraag. Ik wens haar bij deze een interessante toekomst toe. Ik hoop dat er weldra een breed debat over onze kuststreek (en het toerisme in het bijzonder) losbreekt. Ze kan alle ideeën en reflecties best gebruiken.

Karikatuur - het huidige toerisme (Steven Wilsens, 1962).

Karikatuur - toerisme in een gecompartmenteerde kust (eigen bewerking).